

zijde van al dat telwerk is echter een al te groot vertrouwen in de uitkomsten. Met name de berekeningen van de levensstandaard laten te weinig ruimte voor de subtiele veranderingen die zich in prijzen en beloningsverhoudingen voordeden, verschuivingen waarop Jan de Vries onlangs in enkele fundamentele artikelen de aandacht heeft gevestigd en die in de recente dissertatie van Richard Paping over het Groningse platteland een belangrijke plaats innemen. Dat gevoel voor de nuance is veel sterker aanwezig in het laatste hoofdstuk van het boek, waarin het levenslot van enkele honderden bedeedden wordt onderzocht. Dit is een voorbeeldige exercitie, die ook een belangrijke toevoeging biedt aan de literatuur over armen in pre-industrieel Nederland.

Maarten Prak

MIDDELEEUWEN

M. van Vlierden, *Willibrord en het begin van Nederland* (Clavis kunsthistorische monografieën XV; Utrecht: Clavis stichting publikaties middeleeuwse kunst, Utrecht: Museum Catharijneconvent, 1995, 141 blz., f39,50, ISBN 90 75616 01 5).

Rond 700 na Chr. had de kerstening van Brabant en Limburg al grotendeels haar beslag gekregen, maar in het overwegend Friese gebied ten noorden van de grote rivieren bestond groot verzet tegen de christelijke missionering. Het christendom werd er geïdentificeerd met de expansionistische politiek van het Frankische rijk, dat het economisch belangrijke mondingsgebied van Maas en Rijn onder zijn controle wilde brengen. Pas met de komst van Angelsaksische missionarissen, van wie Willibrord en Bonifatius de belangrijkste waren, kreeg het christendom langzamerhand voet aan de grond. In 695 wijdde paus Sergius de monnik Willibrord tot aartsbisschop onder de Friezen en bekleedde hem met het pallium, een brede wollen band met zwarte kruisen, dat de verbondenheid met Rome symboliseerde. Hij vestigde zich te Utrecht en stond daarmee aan de wieg van de Nederlandse kerkprovincie of, als men het wat ruimer wil zien, het latere Nederland. Dit dertiende eeuwfeest vormde voor de Stichting Utrecht centrum van historie en cultuur aanleiding voor een Willibrordjaar waarin de tentoonstelling 'Willibrord en het begin van Nederland' in het Catharijneconvent (18 november 1995-28 januari 1996) de belangrijkste manifestatie was. Het hier besproken werk diende als catalogus bij deze tentoonstelling.

Deze catalogus is, net als de tentoonstelling, zowel thematisch als chronologisch van opzet. In vier hoofdstukken komen achtereenvolgens de verschillende 'stammen' met hun eigen cultuur aan de orde, iets waarmee Willibrord en zijn gezellen gelukkig niet al teveel rekening hielden. Vervolgens komt de kerstening aan bod, waarna dit boek eindigt met de bloei en uitbreiding van het Utrechtse rijksbisdom in de periode 900-1050.

De samenstelster presenteert behalve de al bekende feiten over het vroeg-middeleeuwse bisdom ook de resultaten van recent onderzoek. De Friezen waren betrokken bij de Angelsaksische invasies van Brittannië en stonden onder sterke Angelsaksische invloed; zowel Friesland, dat zich uitstrekte van het Zwin tot Denemarken, als Engeland behoorden tot de zogenoemde Noordzeecultuur. Dorestad met haar haven, het huidige Wijk bij Duurstede, vormde het economisch centrum en strekte zich over een lengte van meer dan drie km langs de Kromme Rijn uit. Blijkens de vondsten van scheepsbijlen, scheepskettingen en dissels kende de stad een bedrijvige scheepsbouw. Ze lag op een kruispunt van Noord-Westeuropese handelsroutes en onderhield nauwe contacten met Engeland, Scandinavië en Zuid-Duitsland. Behalve in luxe-producten zoals specerijen, wijn en sieraden handelde de stad ook in gebruiksvoorwerpen uit

het Eifelgebied, zoals maaltstenen, vijzels en aardewerk. Het eigen gebied leverde zout, leer, wol, bijenwas, laken en ijzerwaren zoals bijlen en sleutels gemaakt van Veluws erts. Grote hoeveelheden munten, maatgewichten en sieraden getuigen van een bloeiende handel en nijverheid. Via haar handelscontacten met het Deense Haithabu en het Zweedse Birka droeg Dorestad bij aan de kerstening van Scandinavië. Na 850 raakte de stad in verval, waarbij de verandering van de rivierlopen een grotere rol speelde dan men vroeger aannam.

Het laat-Romeinse castellum (= kleine Romeinse versterking) in Utrecht blijkt in de zevende eeuw nog in gebruik te zijn geweest onder de Merovingische koning Dagobert (629-639). Uit deze periode dateerde een oud Frankisch kerkje dat door Willibrord herbouwd werd en dat hij aan Sint Maarten wijdde. Van de kerken op het Domplein is de Sint-Salvator, gesloopt tijdens de reformatie, de enige die door Willibrord gesticht is. Waarom de Sint-Maarten al spoedig de Sint-Salvator in belang overtrof, is nog onduidelijk.

Pas na de achteruitgang van Dorestad groeide Utrecht uit tot het belangrijkste machtscentrum van de Noordelijke Nederlanden. Willibrords opvolger Bonifatius (672-754) verdedigde doeltreffend de rechten van de Utrechtse zetel tegen de aanspraken van de Keulse bisschop, waardoor Utrecht zijn politieke en kerkrechtelijke zelfstandigheid kon handhaven. Willibrords aandacht betrof vooral het klooster van Echternach, waar hij ook begraven ligt.

Voor de niet-historici onder de lezers en gebruikers van deze catalogus zou een verklarende woordenlijst geen overbodige luxe zijn. Specifiek middeleeuwse termen en begrippen zoals 'Investituurstrijd', het 'Concordaat van Worms' en 'immunitet', vragen om nadere uitleg. Voor de niet-Latinisten blijft het gissen wat er met 'fibulae' en 'gouden aurei', die elders weer 'gouden solidi' heten, bedoeld wordt. Het is jammer dat een overzichtskaartje van het Merovingische en Karolingische Rijk in de catalogus ontbreekt. De zeer kloeke literatuurlijst van dit boek is helaas minder toegankelijk voor de niet-specialisten onder de lezers.

Afgezien van deze details verdienen samenstelster en uitgever alle lof voor dit vlot geschreven, schitterend geïllustreerde boek over Willibrord en het prille begin van de christelijke beschaving in ons land. Aanbevolen voor allen die de tentoonstelling gemist hebben.

Hubert M. P. Arts

Frits van Oostrom, *Maerlants wereld* (Amsterdam: Prometheus, 1996, 563 biz., ISBN 90 5333 442 4, f 79,50 (gebonden, vakeditie); ISBN 90 5333 441 6, f 49,50 (paperback, leeseditie)).

Herhaaldelijk is de lof van *Maerlants wereld* gezongen, en terecht. Van Oostrom is een benadigd auteur die zich niet door zijn gaven laat verblinden. Hij schuwt de worsteling met weerbarstige bronnen niet, noch laat hij zich door lacunes ontmoedigen. Vanaf Maerlants eersteling *Alexanders geesten* tot en met zijn zwanezang *Vanden lande van Oversee* worden tekst en context van Maerlants werk voortdurend met elkaar in relatie gebracht ter verheldering van het begrip voor wat mogelijkwerwijs zoiets als aspecten van de historische werkelijkheid zijn geweest. Hoe vreemd het ook moge klinken, ondanks de overvloed van Maerlants literaire productie is wat in *Maerlants wereld* over Maerlant zelf wordt beweerd grotendeels op veronderstellingen gestoeld. De verlokkingen tot fantastische vertellingen blijken meteen al in het begin van het boek waar het gesol rond het vermeende graf van de poëet wordt verhaald; wat het boek betreft eindigt de verleiding tot ongeremde associatie met een zekere Jacob van Brugge, omstreeks 1300 als monnik in het klooster Egmond missen verzorgend ter nagedachtenis van de Hollandse graven Floris V en Jan I.

Het is moeilijk een boek als dit op wetenschappelijke merites te wegen. Het is in twee versies verschenen, de ene als ongeannoteerd publieksboek, de andere met verwijzingen. Die laatste versie getuigt overigens evenzeer als de eerstgenoemde versie van editoriale notenangst: de